ئانتۆن پاڤلۆڤیچ چیخەف لە ئاوێنەی دەقدا

گەلاوێژ عوسمان زادە
(بۆکان)

کورتەیەک لە ژیانی چیخەف

«ئانتـۆن پاڤلۆڤیـچ چیخەف»پزیشـک، نووسـەر، تەنزنـووس و شانۆنامەنووسـی بـە نێوبانگـی ڕووسـییە، سـاڵی١٨٦٣ لە «تاگانروگ»ـی ڕووسیا لـە دایـک بـووە و ١٩٠٤ لـە «بـادن وایلر»ـی ئەڵمـان کۆچـی دوایـی کـردووە، ژیانـی کورتـی بـە هـۆی نەخۆشـی سـیلەوە بووەتـە هـۆکاری نووسـینی کورتـە چیـرۆک کـە لەگـەڵ نووسـەرانی بە نێوبانگـی وەک «گۆگـۆڵ، مۆپاسـان و ئیـدگار ئـالان پـۆ» لـە گرینگترین کورتـە چیرۆکنووسـانی جیهـان بـە ئەژمـار دێـت. لـەم مـاوە کورتـەدا توانیویەتـی ٧٠٠ بەرهەمـی ئەدەبـی بخوڵقێنـێ، هەروەهـا کۆمەڵێـک شـانۆنامەی سـەرکەوتووی لـە دوای خـۆی بەجـێ هێشـتووە، چیخـەف سـاڵی ١٨٨٠ خوێندنـی لـە زانکـۆی مۆسـکۆ لـە بـواری پزیشـکیدا دەسـت پـێ کردووە، هـەر لـەم ساڵەدا یەکـەم نووسـینی بـڵاو کردووەتـەوە، هـەر بۆیـە سـاڵی ١٨٨٠ بـە دەسـپێکی نووسـەریی چیخـەف دادەنـرێ.

چیخـەف لەگـەڵ نووسـەرانی بەنێوبانگـی جیهانی وەک سـتاندال، تۆلسـتۆی، بالـزاک، گوسـتاف فلۆبێـر و دەستۆیڤسـکی لـە سـەر شـێوازی ڕیالیـزم کاری کـردووە و توانیویەتـی کورتـە چیـرۆک، نامـە، شـانۆنامە و دوو چیرۆکـی درێـژ بـە نێـوی «کارەسـات لـە ڕاودا و بیابـان» بنووسـێ.

ماکەکانی چیرۆک لە کارەکانی چیخەفدا

نێوی چیرۆک:

نێوی چیرۆکەکانی چیخەف تا ڕادەیەک ناوەڕۆک ئاشکرا دەکەن، هەڵبەت ئەم لاوازییە تایبەتمەندی کۆی چیرۆکەکانی نییە، بۆ وێنە « گریشا، ئاگافیا، ئانیۆتا، ڤانکا و پیاوێک لە قاوغدا و...» کە نێوی کەسایەتی سەرەکی چیرۆکەکانیەتی، ناوەڕۆک ئاشکرا ناکەن.

گۆشەنیگا:

زۆربەی چیرۆکەکانی چیخەف بە گۆشەنیگای سێیەم کەسی تاک، واتا (ئەو) دەست پێ دەکات، بەڵام زۆر کەم لە گۆشەنیگاکانی دیکە کەڵک وەردەگرێ.

چیخەف هەندێ جار بە گۆڕینی گۆشەنیگا، ڕەوتی گێڕانەوەی چیرۆک لە یەک هەوا بوون دەپارێزێ.

دیالۆگ:

چیخەف بە هۆی نووسینی شانۆنامە و سەرکەوتنی لەم بوارەدا، توانیویەتی تا ڕادەیەک لە دیالۆگدا سەرکەوتوو بێت، بۆ دیالۆگی بەهێز، دەتوانین ئاماژە بە چیرۆکی «ساڵژمێری زیندوو، ڤانکا، شینگێڕی، هەزار ڕەنگ و کۆڕی یادەوەری» بکەین.

کەسایەتی سازکردن:

چیخەف لە داڕشتنی کەسایەتیدا، کەسایەتی بەهێز، واتا کەسایەتییەک ناخولقێنێ کە لە بیری خوێنەردا بمێنێتەوە، بەڵام لە زۆربەی چیرۆکەکانیدا توانیویەتی لە تیپ جیایان بکاتەوە.

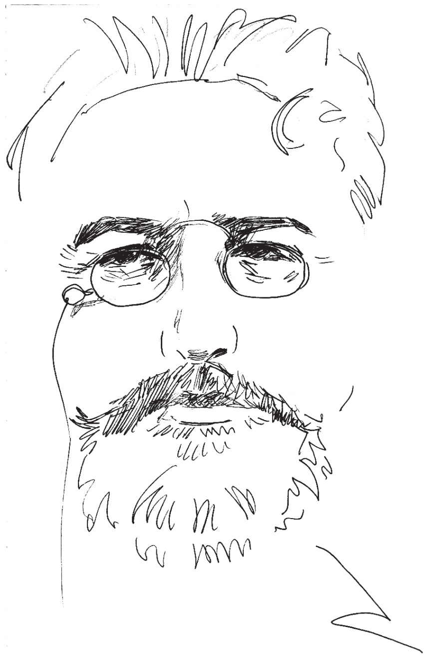

چیخەف

شوێن/ کات:

شوێن، کات، بیچم و قەڵافەتی کارەکتەر، ئاکار، پیشە، تەمەن و وڵات ئەم شتانەن کە ڕاستەوخۆ لە چیرۆکەکانیدا ئاماژەیان پێ دەکات.

وەسف و وێنەسازی:

دەتوانم بە ڕاشکاوی ئاماژە بکەم کە خاڵی گرینگی چیرۆکەکانی چیخەف وەسف و وێنەسازییە، بیچم، شوێن و ئاکاری کارەکتەرەکان بە ئەوپەڕی وردبینییەوە وەک تابلۆیەکی وێنەگەری دەیهێنێتە بەر چاوی خوێنەر.

ئاکامی چیرۆک:

کۆتایی چیرۆک لە کارەکانی (چیخەف)دا زۆربەی جار ئاکامی داخراوەی هەیە کە ئەمەش یەک لە تایبەتمەندییەکانی چیرۆکی ڕیالیزمە.

تاووتوکردنی چیرۆکی شینگێڕی:

«ئانتۆن چیخەف» چیرۆکی «شینگێڕی»، لە ساڵی ١٨٨٦ لە تەمەنی ٢٦ ساڵیدا نووسیوە، ئەم چیرۆکە بە شێوازی ڕیالیزم نووسراوە.

لە قوتابخانەی ڕیالیزمدا، نووسەر ڕێک ژیانی ئاسایی و ڕاستەقینە بە شێوەیەکی وردبینانە دەگێڕێتەوە و لە هیچ کام لە لایەنەکانیدا زێدەڕۆیی ناکات، بۆ وێنە؛ شینگێڕی باس لە غەمێکی گەورەی کەسایەتی سەرەکی چیرۆک دەکات، بەڵام لە نیشاندانی ئەم غەم و پەژارەیەدا زێدەڕۆیی ناکات، غەم نە هێندە بێتامە کە خوێنەر چێژی لێ نەبات و نە هێندە سوێرە کە لەبەر چاوی بکەوێ. زێدەڕۆیی لە غەم و تاڵیی و تاریکیدا تایبەت بە قوتابخانەی ڕۆمانتیزمە کە بەر لە ڕیالیزم، نووسەرانی وەک ڤیکتۆر هۆگۆ، جۆرج ساند، ئالفرێد دۆمای باوک، لامارتین، شارل ئاگۆستێن، سانت بۆڤ و... کاریان تێدا کردووە کە خەریک بوو دەبووە پەتای سەدە.

«شینگێڕی» هەر وەک چیرۆکەکانی دیکەی چیخەف لە سەر شێوازی ڕیالیزم نووسراوە کە باس لە ساردیوسڕی، لەبز ناخۆشی و بێبەزەیی بوونی مرۆڤەکان لە بەرانبەر غەمی مردنی «کوزما»ی کوڕی «ئیونا» کارەکتەری سەرەکی چیرۆک دەکات، ئیونا لە دوای حەوتوویەک کە لە مردنی کوزما ڕادەبووڕێ، تووشی خەمۆکی دەبێت، غەم وەک بەفرێکی ساردوسڕ بە سەر شان و پیلیدا دەکەوێ و لە ژێر قورسایی ئەم غەمە گەورەیەدا دەچەمێتەوە، هەست دەکات هەر کە هۆی غەمەکەی لای کەسێک باس بکات، ئەهوەن دەبێتەوە، بەڵام بەداخەوە کەس گوێی بۆ ناگرێت.

***

نێوی چیرۆکی «شینگێڕی» ناوەڕۆکەکەی ئاشکرا دەکات و پێشینەیەک لە چیرۆک بە خوێنەر دەدات، خوێنەر لە مەودای چیرۆکدا مێشکی بۆ ڕووداوێکی ناخۆش ساز دەکات کە یان پێش دێت، یان هاتووە.

هەر لە سەرەتاوە نووسەر لەم ڕستەیەدا کە دەڵێ: «هەوا بوومەلێڵە. کلووە گەورەکانی بەفر...»١(١) خوێنەر لەگەڵ فەزایەکی سارد و خەفەتباری پترسبۆرگ بەرەو ڕوو دەکات. ساردییەک کە بەسەر شار و مرۆڤ، تەنانەت دار و دیواریشدا زاڵە کە نێوی چیرۆک دێنێتەوە زەینی خوێنەر و چاوەڕوانی ڕووداوێکی ناخۆش دەکات.

سەرەتای چیرۆک بە وەسفێکی وردبینانە دەست پێ دەکرێ، نووسەر بە کات « گڵۆپەکانی شەقام کە تازە هەڵکراون ...» (٢) شوێن « توێژێکی تەنک لە سەربان و پشتی ئەسپەکان...، بەفر بە دەوری چراکانەوە....» (٣) ڕاستەوخۆ ئاماژە دەکات.

لێرەدا نووسەر باشترین کاتی بۆ ڕووداوی چیرۆک هەڵبژاردووە، بارینی بەفر لە ئێوارەدا خۆی کاتێکی غەم هێنەرە، جا ئەگەر مرۆڤ خەمێکیشی لە دڵیدا بێت، سەد هێندە دژوار و سەختترە.

کووڕبوونەوەی ئیونا لە ژێر بەفردا هێمای چەمانەوەی لە ژێر باری غەمدایە کە جار لەگەڵ جار مرۆڤ بێهێز و لاوازتر دەکات؛ هەروەها سپی هەڵگەڕانی خۆی و ئەسپەکەی بە هۆی بەفر، هێمای پاکی و یەکڕەنگییانە.

ئیونا لەبەر ئاڵۆزیی مێشک و دڵی پڕ لە غەمی، تەنانەت بۆی گرینگ نییە لە ژێر بەفردا نەخۆش بکەوێ، یان ڕەق هەڵێ، هەر بۆیە بەفرەکە لە خۆی ناتەکێنێ.

لەم چیرۆکەدا خوێنەر لەگەڵ کەسایەتییەکی دیکە هاوشێوەی ئیونا بەرەوڕوو دەبێتەوە؛

ئەسپێک کە بە هۆی دووربوونەوە لە بنەماڵە و زێدی خۆی تووشی خەمۆکی بووە، جەستەی لاواز و بێهێزی لە ژێر بەفر و سەرمادا، بێ جووڵە ڕاوەستاوە و لاقەکانی وەک کۆڵەوژیان لێهاتووە، تەنیا کەسێک کە هاوغەم و هاودەردی ئیونایە و هەر ئەویشە کە لە ئاکامی چیرۆکدا گوێگری غەم و دەردی دەبێت. بە ڕای من نووسەر لەم چیرۆکەدا پێگەی ئاژەڵی لە مرۆڤ بەرزتر نیشان داوە.

لەم ڕستەیەدا کە دەڵێ: «ئەگەر ئێوەشیان لە کەسوکار، لەو شوێنەی کە خووتان پێیگرتووە داپچڕیبایە....» (٤) نووسەر کەڵکی لە گۆشەنیگای نمایەشی وەرگرتووە، واتا خوێنەر لە دەقدا بوونی هەیە و نووسەر بە بەردەنگ دانانی دەبێتە هۆی تێکەڵبوونی زیاتری خوێنەر لەگەڵ بارودۆخی ناخۆشی ئەسپەکە، کەڵک وەرگرتن لە گۆشەنیگای نمایشی، پێوەندی نێوان خوێنەر و دەق بەهێزتر دەکات، کە خاڵێکی زیرەکانە و بەهێزە.

لە ڕستەی «لەم زەلکاوە کە پڕە لە چرای زەبەللاح ...» (٥) نووسەر دنیای ماشێنی لە ڕوانگەی ئەسپەکەوە وێنا دەکات، کە بە لای ئەوەوە دنیایەکی ترسێنەر، بێبایەخ و ساردوسڕە.

***

ڕستەی « لە مێژە ئیونا و ئەسپە چکۆلەکەی لە شوێنی خۆیان جووڵەیان نەکردووە.» (٦) تەواو زیادەیە و ئیجاز دەشکێنێ، چون لە سەرەوە باس لە ژێر بەفردا بوونیان دەکات کە دەڵێ: وەک مۆتە سپی هەڵگەڕاون؛ خوێنەر دەزانێ کە لە جێی خۆیان جووڵەیان نەکردووە.

سپیتر بوونی گڵۆپی شەقامەکان زۆر جوان وێنا کراوە، بە شێوەی ئاسایی کاتێک کە بە هۆی بارینی زۆری بەفر، وڵات سپیتر دەبێت، تیشکی گڵۆپەکان ڕووناکتر دیاری دەکەن، هەڵبەت هۆی سپی بوونی وڵاتە، نەک زیاتر ڕووناک بوونی گڵۆپەکان، کە پێی دەڵێین هەڵەی دیتن، دیالۆگەکانی ئەفسەرەکە دیالۆگێکی بەهێزن، بەهۆی ئەوەی کە ئەم دیالۆگانە تایبەت بە کارەکتەرن.

«گالیسکەچی بەرەو شەقامی ڤیبۆرگ بڕۆ! گالیسکەچی.» (٧)

«شەقامی ڤیبۆرگ، مامە خەوت لێ کەوتووە؟! شەقامی ڤیبۆرگ». (٨)

لەم دیالۆگانەدا ئەفسەر دووجار دەستەواژەیەک دووپات دەکاتەوە.

وەڵامدانەوەی ئیونا بە ئاماژەی سەر، یان بڵێین بە کردەوەیەک، باس لە بێهێزبوونی بە هۆی غەم و پەژارەی دەکات.

لە ماوەی چیرۆکدا داماوی ئیونا جار لەگەڵ جار زیاتر ورەی لاوازتر دەبێت؛ بەتایبەتی کە هەر جارێک لەگەڵ جنێو، قسەی ناخۆش، تووڕەیی خەڵک و تانە و تەشەری سەروانەکە بەرەوڕوو دەبێتەوە.

ئیونا لە دوو شوێندا ئەم دیالۆگانە دووپات دەکاتەوە:

«خودا وای ویستووە» (٩)

«خودا وای ڕەزا لەسەر بووە.» (١٠)

لێرەدا لەگەڵ زەینییەتێکی کۆن و نەگۆڕ بەرەوڕووین وەک کارەکتەری ئاندرێ لە چیرۆکی «کۆڕی یادەوەری»دا کە هەموو شتێک لە چارەنووس دەبینێ، تەنانەت هەڵەکانی خۆیشی.

لەم دیالۆگەدا کە دەڵێ: «پشت کووڕ پچڕ پچڕ دەڵێ...» (١١) دەبوایە دیالۆگەکانی هەر بەم شێوەیە نووسیبایەوە.

لەم ڕستەدا زاڵبوونی مرۆڤە گەورەکان، ئەوجا قەڵافەت بێت، یان پلە و پایە، بە ئاشکرایی باس کراوە «بڕیار دەدرێ لەبەر ئەوەی پشت

کـووڕ چکۆلەتـرە، بـە پێـوە ڕاوەسـتێ». (١٢) «ئیونـا» کـە وردە وردە بـە هـۆی دوان لەگـەڵ موسـافیرەکانی هێندێـک بەسـەر غەمەکەیـدا زاڵ دەبێت، لـە ئاکامی شـەو کـە دەگەڕێتـەوە شـوێنی حەسانەوەی، غـەم بـە هێزێکی زیاتـرەوە هێرشـی بۆ دێنێ، لـە باری دەروونناسـییەوە مرۆڤ کاتێک لـە بارودۆخێکی ناخـۆش دەکەوێتـە خۆشـییەوە، لـە پاشـان دەگەڕێتـەوە بـۆ هەمـان بارودۆخـی پێشوو، لاوازتـر دەبێت، ئـەوەش دەگەڕێتـەوە بۆ سروشـتی مـرۆڤ کـە خۆشـی و ئاسـایش لاوازی دەکـەن و بـە پێچەوانـەوە لـە ناخۆشـیدا بەهێزتـر دەبێ.

– «ئەگـەر دڵـی شـەق بـەرێ و غەمەکانـی بڕژێنـێ، هەمـوو وڵات دادەگـرێ». (١٣) لـەم ڕستەیەدا نووسـەر لـە جوانـکاری زێدەوێـژی کەڵکـی وەرگرتـووە کـە تایبـەت بـە شـیعرە و سـەبارەت بـە زیاتـر نیشـاندانی غەمـی ئیونـا بـەکاری دێنـێ.

هەروەها وێچواندنی دڵ بە سـەدەف، شوبهاندنێکی جوان، نوێ و ناباوە.

لـە ڕسـتەی «ئەوەنـدەی جەسـتە پێویسـتی بـە ئـاوە، ڕووح بـە قسـە و دەردی دڵ کـردن». (١٤) واتـا ڕۆحـی ئیونا بۆ مانەوە و ژیان پێویستە لـە بابـەت مردنی کوزما لەگەڵ کەسێک قسە بکات، بـەڵام بـە داخـەوە ڕوو لـە هـەر کەسـێک دەنـێ ناهومێد دەگەڕێتـەوە، ناچار لـە ئاکامـی چیـرۆک غەمەکانـی دڵـی بـۆ ئەسـپەکەی هەڵدەڕێـژێ و چیـرۆک بـە ئاکامـی داخـراو تـەواو دەبێـت.

کەسایەتسـازی بەلامـەوە بـاش بـوو، بـەڵام چیخـەف نەیتوانیوە کەسـایەتییەک ساز بکات کە لـە زەینـی منـی خوێنـەردا بمێنێتـەوە، هەڵبـەت بـە پێچەوانـەوە سـووژەی چیـرۆک توانیویەتـی ئـەم تایبەتمەندییـە تـا ڕادەیەکـی زۆر بپارێـزێ.

ڕستە وەرگێڕدراوەکانی ناو دەق:

١- هـوا گـرگ و میـش اسـت. دانەهای درشـت بـرف...

٢- چـراغ برقهـای خیابـان، کـە تـازە روشـن شـدەاند...

٣- لایەهـای نـرم و نـازک روی بامهـا، پشـت اسـبها....برف گرداگـرد چراغهـا...

٤- اگـر شـما را هـم از خویـش، از محیـط مانـوس خودتـان جـدا میکردنـد...

٥- در ایـن گنـداب کـە انباشـتە از چراغهـای غولپیکـر ...

٦- ایونـا و اسـب کوچکش مدت زیـادی اسـت کـە از جـای خـود تـکان نخوردەانـد.

٧- درشکەچی برو جادە ویبورگ! درشکەچی!

٨- جـادە ویبـورگ، خوابـی عمـو؟ جـادە ویبـورگ!

٩- خدا این طور خواستە.

١٠- خواست خدا بودە.

١١- گوژپشت بریدە بریدە میگوید....

١٢- تصمیـم گرفتـە میشـود کـە گوژپشـت چـون کوچکتـر اسـت، بایسـتد.

١٣- اگر قلبش دو نیم شـود و اندوە را بیـرون بریـزد همە زمیـن را میپوشاند.

١٤- همـان اندازە کـە جـوان بـە آب نیـاز دارد، پیرمـرد میخواهـد حـرف بزنـد

ژێدەر:

– چیخـەف. ئانتـۆن پاڤلۆڤیـچ، باشـترین کورتـە چیرۆکـەکان، ئەحمـەد گوڵشـیری، دەزگای چاپەمەنـی نـگاە، ١٣٩٤، چاپـی نۆیـەم.